

עייל ונפיק אזוזיב"מ ע"ז ב'

גמ' - איבערית אימא כל החוזר בו וכו' לכדתניא וכו' עד סוף הסוגיא. ונשנו בסוגיין כמה שיטות בראשונים ונבארם בעזה"י -

שיטת בעה"מ

א) דעת הבעל המאור דסוגיין מיירי רק בקנין כסף, בין בקרקע ובין במטלטלין, אבל בקנין משיכה במטלטלין לכו"ע קנה הכל, אף בעונ"א, והנה בבעה"מ בסו"ד ביאר בהא דמבואר בקידושין כ"ז ב' דמכר לו י' שדות ב' מדינות דקנה רק כנגד מעותיו, או דמיירי בעונ"א, או כיון דהשדות חלוקות זו מזו, אינו קונה אלא שדה א', אף בלא עונ"א, וברמב"ן במלחמות תמה דהבעה"מ סותר למה דכתב בתחילת דבריו דליכא דין עונ"א רק בקנין כסף, והתם בקידושין הא מיירי בקנין חזקה, ואיך רצה הבעה"מ לאוקמי בעונ"א.

ואולי י"ל, דהנה בעיקר הטעם של הבעה"מ לחלק בין קנין כסף לשאר קנינים נראה דהוא משום דשאני קנין כסף דכיון דאינו נותן את כל שיווי המקח, אלא רק מקצת מעות, משו"ה כל דעונ"א אין כח למעות לקנות רק כנגדם, אבל בשאר קנינים דהוא מעשה קנין בכל החפץ הנקנה ליכא ריעותא במעשה קנין, [והראשונים דפליגי משום דס"ל דמ"מ איכא אומדנא דאדעתא דהכי לא זבין, ועי' להלן בסוף הסוגיא דמוכח כן מהריטב"א], אולם בסוגיא דקידושין הרי כבר ביאר בברכת שמואל קידושין סי' ט"ז עפ"י דברי הריטב"א שם דבחזקה בשדה א' גרידא הוי מעשה קנין על כל השדה, אבל ב' שדות מדין סדנא דארעא חד הוא מתפשט הקנין על כל השדות, וי"ל דכה"ג דמי לקנין כסף דכל דעונ"א לא קנה אלא כנגד מעותיו, אולם לשונו לש הבעה"מ עדיין צ"ע.

ב) עוד כתב הבעה"מ דבעונ"א יש לתרוייהו זכות לבטל המקח שלא כנגד המעות, ורבא דאמר דלא קנה הוא רק כנגד הזווא, אבל כנגד מעותיו קנה, [והיכא דהוי דבר שאין בו כדי חלוקה דינו בגור או אגוד], והיכא דחזר בו המוכר מהחלק שלא שילם, יד לוקח עה"ע ויכול הלוקח לבטל את כל המקח או לקיים המקח, וכן אם הלוקח חזר בו יד המוכר עה"ע, ויכול המוכר לבטל את כל המקח או לקיים המקח, ורנב"י ורב אחא לא פליגי כלל, אלא דרנב"י מיירי בתובע הלוקח לקיים את חלקו במקח, ודינו כשער המקח, ואעפ"י דמעיקר הדין דינו בזיבורית קנסו את המוכר דיתן לו מעידית שבה, ורב אחא מיירי בתובע מעותיו, וקנסו את המוכר דאם אין לו מעות חייב לתת לו מעידית דנכסיו כדין מזיק, והיכא דלא הזיקו דינו בבינונית, ודינו כשער של זמן הגביה. [והנה הבעה"מ בתו"ד כתב "ואי מגבי ליה מגופיה דזבינא מדעת לוקח שמין לו כשעת גבייה ומגבי" ליה מעידית שבה" ולכא"ו זה סותר למה דכתב מקודם דבתן לי קרקע נוטל כשעת הפסיקה, וצ"ל דכוונתו דהיכא דתובע תן לי מעות, ונתרצה הלוקח ליטול מעדית דמקח דמ"מ כיון דביטל הלוקח את המקח הרי"ז נוטל כשעת הפסיקה, אולם צ"ע למאי הוצרך הבעה"מ לכתוב לדין זה].

ג) והיכא דאמר ערבוני יקון דלעולם הוא קונה כנגד מעותיו, כתב הבעה"מ דאף דאין חילוק אי עונ"א או לא עונ"א, מ"מ החוזר בו ידו על התחתונה, וברמב"ן חלק עליו דודאי כל דאמר ערבוני יקון לעולם ידו עה"ת, ואין חילוק מי חזר, וכ"כ הרשב"א והר"ן דכב"ג גלי אדעת' דנתן לו ע"ד שיהיו שותפין, ואינו יכול לומר איני רוצה בחצי מקח, ומבואר מדבריהם דערבוני יקון אינו קנס, אלא קנין ממש, וצ"ב דהא רשב"ג דאמר ערבוני יקון קאי אפלוגתא דר"י ור"י, והתם הא מיירי בדין אסמכתא, ועי' בחזו"א י"ג סק"ג.

שיטת הרמב"ן והראשונים

(א) עי' ברמב"ן במלחמות ובחי' בסוגיין ובקידושין כ"ז ב' דביאר דסוגיין מיירי בכל הקנינים, ובאופן דעונ"א יכולים תרויהו לחזור בהם כנגד המעות שלא נתן, וכשהמוכר חוזר בו מכנגד המעות שלא נתן, יד הלוקח עה"ע, ויכול לקבוע האם יתבטל כל המקח או דיטול קרקע כנגד מעותיו, וטעמא דיכול לבטל המקח משום דנתן מעותיו רק ע"ד לקנות כולה ולא מקצתה, [אולם בריטב"א כתב דכיון חזר בו קנסוהו דיד חבירו עה"ע], ובאופן דאין למוכר מעות חייב המוכר ליתן לו מעידית, וכשעת הגביה, כיון דנתבטל המקח לגמרי, ובהא פליגי אי מעידית דידה או מעידית דנכסיו, [והוכיח כן מדברי רש"י ד"ה מהיכן דכתב דקאי אגביית חובו], אבל באופן דאינו מבטל את המקח אלא תובע קרקע, נוטל מזיבורית דידה, ורבא דאמר לא קני מיירי בלא נתן לו אף מקצת מעות, ולכך לא קנה כלל.

(ב) וצ"ב לפי הרמב"ן קו' הב' של הגמ' ועוד הא ארעא דיהיב זוזי, דהא בפשוטו קו' הגמ' אמאי נוטל מעידית דנכסיו ולא מהקרקע שקנה, ואי נימא דתובע מעות הרי בטלה המכירה, וצ"ל דלפי הרמב"ן קו' הגמ' דכיון דלא היה דעתו לקנות רק מקרקע זו, מדוע קנסו את המוכר ליתן לו מעידית דנכסיו, ולא סגי בקנס שיתן לו מעידית דידה, וע"ז משני רנב"י דאה"נ, ולר"א משום דדמי למזיק נוטל מעידית דנכסיו, וכן מתבאר מתו' ד"ה מעידית.

(ג) עי' ברשב"א דהביא מהראב"ד דרק המוכר יכול לחזור בו, אבל הלוקח אינו יכול לחזור בו, ובתחילה ביאר דטעמא משום דכל סיבת החזרה מחמת דדחוק למעות, והא המוכר יכול לטעון דסיבת החזרה אינה משום דוחק המעות, אלא משום דאינו מאמין לו שיפרע לו, ואיך סיבת חזרת המוכר הנתונה ללב מבטלת אצל לוקח, [אולם להריטב"א לק"מ דהא ע"ז גופא היה הקנס], ובתחילה רצה ליישב הרשב"א דמיירי בגילה דעתו דהוא משום דוחק המעות, אולם כתב דאינו מחזור, ונראה בכוונתו דכיון דאין המקח בטל מאליה אלא בעי' שהמוכר יגלה דעתו דהוא רוצה לבטל המקח, משו"ה פשיטא ליה דאין הלוקח יכול לחזור בו.

וכתב הרשב"א דודאי אין הלוקח יכול לחזור בו שלא מדעת המוכר, אולם המוכר נותן לו רשות לחזור בו מחמת שהוא מסבב חזרתו שאומר לו לך ושוב ואינו פורע, ועי' נימוק"י דכתב דכוונת הרשב"א לומר דמיירי בכה"ג דהבעה"ב נתן לו רשות לחזור בו, אולם לכא' היה מקום דכל דעונ"א נכלל בזה רשות ללוקח לחזור בו, ועי' חזו"א י"ג סק"ב דכתב דמיירי דהמוכר אומר בבי"ד ללוקח או תשלם או שיתבטל המקח, ונכלל בזה רשות ללוקח לבטל המקח, ע"ש.

(ד) עי' בר"ן קידושין כ"ו א' דאזיל בדרך הרמב"ן, אולם פסק דנוטל מעידית שבה, וה"ה דנוטל מזיבורית שבה, וצ"ב דהא הוי גביית חוב, ואמאי אינו נוטל מעידית שבנכסיו, אולם כבר נתבאר לעיל סק"ב דבאמת בקו' הב' של הגמ' מתבאר דס"ל לגמ' דאף דקנסו את הלוקח דהמוכר ידו עה"ע, מ"מ ס"ל לגמ' דקנסו רק על עידית שבה ולא על עידית שבנכסיו, וס"ל להר"ן כן להל'.

(ה) ובר"ן שם כתב דעונ"א מהני דאינו קונה את כולו, והוסיף דמיהו אמרי' התם דכל החוזר ידו עה"ת וכו', ועי' בסמ"ע ס"ק י"א דביאר דכוונת הר"ן דהלוקח יכול לגרום למוכר שלא יחזור בו גם ממה דעדיין לא שילם לו, ע"י שאומר אני רוצה מעותי, והמוכר לא ירצה ליתן לו מעידית כנגד מעותיו, והמוכר לא ירצה בזה, וצ"ב דלכא' הר"ן ר"ל דאף דאין המקח בטל אלא במקצתו, מ"מ הלוקח יכול לקבוע אם יתבטל המקח לגמרי או לא, והסמ"ע הרגיש בזה, ודחה לפי' זה, וצ"ב כוונתו.

ובסמ"ע שם הק' על הר"ן דלא משמע בגמ' דמיירי בתובע מעות ואין למוכר מה ליתן לו, אולם הרי ברמב"ן כתב להדי' דמיירי באין לו מעות.

ו) ע"ע בסמ"ע שם דכתב בתו"ד דלפי הר"ן יכול הלוקח להכריח את המוכר למכור נכסיו בכדי שיוכל ליתן לו מעות מזומנים בידו, ובחזו"א י"ג א' כתב דלא מצינו ראייה לזה, ויש להוסיף דכיון דחזי' דלפי הר"ן אינו גובה אלא מעידית שבה, הרי מוכח דהוא רק דין קנס, וכנ"ל, וא"כ מהיכ"ת דקנסוהו לטרוח למכור וליתן לו מעות, וצ"ע.

שיטת הרא"ש

א) עי' בדברי הרא"ש סי' ז' בכל דבריו, והנה זה ודאי מבואר בדבריו להדי' דעיקר הביטול הוא רק על מה דלא נתן, דכתב בתחילת דבריו "דכיון דעונ"א מחמת דוחקו מכר ונתבטל המקח כנגד המעות שנתחייב לו עדיין" וכן כתב בהמשך דבריו לגבי מידי דיכול להתחלק "אין המקח בטל אלא כנגד המעות שחייב לו" [אולם יתכן דכל דבריו מיירי לגבי דין ידו עה"ת, וכדלהלן], ועוד למדנו מדבריו דמעיקר הדין רק המוכר יכול לחזור בו, ורק משום דנתחדש הלכה דאין ביטול מקח לחצאין יכול הלוקח נמי לחזור בו, [ועי' ברא"ש ב"ב פ"ה סי' י"ד לענין מום במקח דג"כ כתב ליסוד זה], וכן כתב הרא"ש "ומכאן ואילך אפילו לוקח יכול לחזור בו" ומבואר כנ"ל.

ב) ומצינו באחרונים ג' אופנים בדעת הרא"ש - א) עי' בסמ"ע סי' ק"צ ס"ק י"א, ובנתה"מ סק"ו נקט דלדעת הסמ"ע כוונת הרא"ש דכל דעונ"א יש לו זכות לבטל את המקח כנגד מה דלא נתן לו מעות וממילא בטל כל המקח, ואין אפשרות שיתבטל רק חצי מקח, ומה"ט החזור בו ידו עה"ת שהרי מכח החזרה נתבטל המקח לגמרי, ותמה עליו בנתה"מ דהנה הרא"ש הק' אמאי בחמרא המקח בטל לגמרי, ותי' דשאני התם דאינו ראוי ליחלק, ותמה בנתה"מ סק"ו דלפי' הסמ"ע הרי לעולם בטל המקח לגמרי, וע"כ צ"ל דקו' הרא"ש דמשמע בגמ' דידו עה"ע, [וצ"ב היכן משמע], וא"כ צ"ע מה תי' הרא"ש דיש חילוק בין יכול ליחלק לאינו יכול ליחלק, דאטו משו"ה ידו עה"ע, ועוד האריך להק' מתשו' הרא"ש שהביא הטור בסו"ס רכ"ו לענין שילם מקצת מהתשלום ויצא עוררין על חלק מהשדה, האם יכול לגבות מהשדה כפי שיעור מעותיו או לא, וכתב הרא"ש דשאני דין עונ"א דהכל תלוי בדעת המוכר אם חוזר בו מחמת פשיעת הלוקח או לא, אבל בציור הנ"ל דחזר בו הלוקח שלא מחמת פשיעה, בטל כל המקח ואין המוכר יכול לומר טול בשווי, אלא דמי לאונאה, והק' בנתה"מ דבתחילה דדימה הרא"ש גוונא דעוררין לדין עונ"א דיטול פלגא כשיעור של עכשיו, מבואר דאין כל המקח בטל לגמרי, מחמת דהלוקח חזר בו מחצי מהמקח, ולדברי הסמ"ע הרי גם בדין עונ"א בטל כל המקח. ב) בנתה"מ סק"ו ביאר לדברי הרא"ש דכנגד המעות שלא נתן בטל המקח מדינא, [ולא נתבאר אם כוונתו דיכול המוכר לבטל את המקח מעיקר הדין, או דבטל מאליו], אולם כנגד המעות שנתן הלוקח, אף דתרווייהו יכולים לבטל את המקח לגמרי, מ"מ כל החזור בו ידו עה"ת, ודינא דיד החזור עה"ת נאמר על החוזר בו לגמרי מהמקח, ולפי"ז ביאר דקו' הרא"ש מחמרא הוא דהתם זה דביטל כנגד המעות שלא נתן, ביטל נמי את המקח כנגד המעות שנתן, ומ"מ משמע בגמ' דידו עה"ע, וע"ז תי' הרא"ש דכיון דאינו דבר הראוי ליחלק ממילא בטל המקח גם כנגד המעות שנתן, ולא משום דהוא ביטלו, ולכך ידו עה"ע, [ובאמת דבלשון הסמ"ע יותר משמע כמסקנת הנתה"מ, ובחי' ס"ק י"ב כתב דזהו באמת כוונת הסמ"ע], ולפי"ז ביאר דכוונת הרא"ש בתשו' בתחילה דדמי לעונ"א דלא מתבטל כל המקח, ואם חוזר בו ידו עה"ת, וע"ש מה דביאר בכוונת הרא"ש בתי' ואינו מוכן. ג) עי' היטב בביאור הגר"א ס"ק י"ב. ולכאור' מבואר בדבריו דכוונת הרא"ש דהראשון שחוזר בו אינו יכול לחזור בו רק ממה דעדיין לא שילמו עליו, והמוכר יכול מעיקר הדין לחזור בו, והלוקח יכול לחזור מדין אין ביטול מקח לחצאין, אולם אחר דאחד מהם חזר מהחצי שלא ניתן כנגדו מעות, יכול הב' לחזור בו גם ממה שניתן עליו מעות.

שיטת הרמב"ם

(א) עי' ברמב"ם פ"ח ממכירה הל' א-ב בכל לשונו, והביאו המחבר בסי' ק"צ ס"י בלשונו, וצריך לבאר כמה מילי - (א) הנה הרמב"ם כתב דלא קנה הלוקח את כולה, ולא נתבאר אם כוונתו דלא קנה כלל או דלא קנה רק חצי. (ב) יש לדייק בלשון הרמב"ם דלענין חזרת הלוקח כתב דהמוכר יכול לומר לו או קח מעותיך או קנה מהקרקע, אולם לענין חזרת המוכר, לא כתב דהקרקע הוא כנגד מה ששילם. (ג) הנה מסתימת לשון הרמב"ם נראה דקר' הגמ' מהיכן מגביהו קאי אתן לי קרקע, וכן נקט בכס"מ שם.

(ב) וברמ"א כתב על דינא דחזרת לוקח דיד מוכר עה"ע, דנותן לו כשער של עכשיו, ועל דינא דחזרת מוכר דיד לוקח עה"ע, כתב הרמ"א דנותן לו כשער שפסקו, ומקורו מהר"ן והמ"מ, וכוונתו דבלשון הר"ן מדויק דלענין חזרת מוכר כתב להדי' דברצה מעות מגבהו כשל עכשיו ורצה קרקע נוטל כשער המקח, אולם לענין חזרת לוקח לא הזכיר דיש חילוק בין רצה קרקע לרצה מעות, ומשמע דבכל גוונא כשל עכשיו.

ועי' בסמ"ע ס"ק י"א דתמה דממנ"פ אי נימא דנוטל קרקע מדין קיום מקח הרי לעולם הוא כשער שפסקו, ואי נוטל מדין גביית חוב הוא לעולם הוא כשער של עכשיו, ומהיכ"ת לחלק בין המוכר ללוקח, והסמ"ע גופי' נקט דהרמב"ם סובר כהרא"ש ומהיכן מגביהו קאי אתן לי קרקע, וס"ל נמי דהמוכר יכול לבטל את כל המקח לגמרי, ולכך לעולם נידון כשער של עכשיו.

(ג) בט"ז ביאר דכוונת הרמב"ם דיש לזה גם דין מקח וגם דין גביית חוב, דלענין זיבורית יש לו דין מקח, כמו במוכר חצי שדהו, ולענין ולענין השער יש לו דין חוב ונוטל כשער של עכשיו, וכן להיפוך בחזרת מוכר נוטל כשער שפסק כיון דיש לו דין מכר, ונוטל מעידית כיון דיש לו דין עדיית כדין מזיק, וצ"ב מדוע עשו כן דלעולם צריך ליתן לו לב' הדינים, ועוד קשה דלמ"ד דנוטל מזיבורית דנכסיו נמצא דיש לו רק דין של בע"ח ואין לו דין מקח.

(ד) בנתה"מ סק"ו כתב להגיה בדברי הרמ"א, ולדבריו נמצא דהרמב"ם ס"ל כהרמב"ן והר"ן, ובנותן לו זיבורית נותן כשעת הפסיקה כיון דהוא מדין קיום המקח, אולם צ"ע עדיין לשון הרמב"ם, דהא להר"ן אם הוא נוטל את הקרקע מדין גביית חוב הוא נוטל כשער דהשתא, ואם נוטל את הקרקע מדין קיום המקח הוא נוטל כשער הפסיקה, וא"כ הרי תקשי הא דכתב הרמב"ם דנותן לו מזיבורית שבה, דממנ"פ אי מיירי על אופן דקנה קרקע כנגד המעות הרי מבואר דבלא"ה אינו נוטל מזיבורית שבה, וזה דלא כהר"ן דבכל גוונא הוא נוטל מזיבורית שבה, ואי נימא דקאי על גביית חוב, איך כתב הרמ"א דנוטל כשעת המקח, הרי בגוונא דגביית חוב הוא כשער דהשתא, וצ"ע, וע"ע באבן האזל מה דתמה על הנתה"מ.

(ה) עי' ביאור הגר"א ס"ק י"ב דביאר דהרמב"ם ס"ל דהמקח בטל לגמרי, וכדעת הרא"ש, אלא דלפי הרא"ש בעי' למעשה חזרה, ולהרמב"ם אף בלא חזרה בטל כל המקח, ע"ש, וצ"ב הרי אי נימא דבטל מאליו מהו הדין דכל החוזר בו ידו עה"ת, וצ"ל דמ"מ קנסוהו על הא דאינו עומד במקח, אלא הוא משאיר את המקח על מצב של ביטול, וע"ע בביאור הגר"א ס"ק ט"ו דחלק על הרמ"א.

(ו) עי' בחזו"א י"ג א' דמבואר בדבריו דדעת הרמב"ם דבאמת תרוייהו יכולים לבטל לכל המקח, אולם באופן דהמוכר או הלוקח חוזרים בהם מכל המקח, והב' טוען דרוצה לקיים את המקח רק כנגד הדמים, דיד החוזר בו מכל המקח על התחתונה, ע"ש.

(א) עי' בתו' ד"ה לא דקו' הגמ' הוא רק על חזרת המוכר אבל על חזרת לוקח אין להק' אמאי נוטל זיבורית, כיון דלא שייך בזה התקנה דבע"ח דינו בבינונית, והק' דא"כ אמאי נקט הגמ' בתי' מזיבורית שבה, הא לא היה קו' על זיבורית, וצ"ע הרי בגמ' פריך ב' קו' חדא דבע"ח דינו בבינונית, ותו פריך דהא ארעא דיהיב זוזי, וקו' ב' הוא גם על חזרת לוקח אמאי הוא נוטל זיבורית הא קנה לארעא, וע"ז משני הגמ' דהכוונה מזיבורית שבה.

ולכאור' מוכח דס"ל לתו' כדעת הרמב"ן דקו' הגמ' הוא רק על היכא דתבע מעות, אבל בתבע קיום המקח לעולם נוטל מזיבורית שבה כדינו, וקו' הגמ' אמאי נוטל מעידית הא כיון דתבע מעות הרי בע"ח דינו בבינונית, ונתבאר לעיל דלפי"ז צ"ל דקו' הב' של הגמ' הוא כיון דיהיב זוזי אארעא, מדוע קנסו את המוכר לשלם לו מעידית דנכסיו, וכן מתבאר מתו' ד"ה ד"ה מעידית, אולם הא דבחזור בו הלוקח ותובע מעות דגובה מזיבורית לק"מ כיון דליכא תקנה דנעילת דלת.

(ב) והנה בתו' כתבו בתי' ב' דקו' הגמ' על חזרת לוקח דכיון דבע"ח דינו במעות, איך יכול לסלקו בקרקע, הא יש לו מעות, ומוכח להדי' דס"ל כהרמב"ן, דהא בתובע גוף הקרקע ליכא חיוב מעות אלא חיוב קרקע, אלא דא"כ צ"ע הא דכתבו תוס' לבאר לפי"ז לתי' הגמ' דכיון דנוטל מזיבורית שבה הרי מתקיים המקח כנגד המעות שנתן, ולכך יכול לסלקו בקרקע, וצ"ע הרי הוא ביטל את המקח ותבע מעות, ואמאי חשיב דנתקיים המקח.

(ג) והנה במהרש"א הק' על הא דביארו תו' בתי' הב' דלרב אחא אינו חייב לסלקו בזוזי כיון דנתקיים המקח כנגד מעותיו, והק' במהרש"א דאכתי תקשי לר"א דגובה מעידית דנכסיו וה"ה מזיבורית דנכסיו, אמאי אינו חייב לשלם לו זוזי, ותי' המהרש"א דס"ל לתו' כבעה"מ דרנב"י מיירי בתן לי קרקע, ור"א מיירי בתובע מעות, והיכא דל"ל מעות נוטל מעידית דנכסיו, וה"ה בחזרת לוקח מיירי בל"ל מעות ולכך יהיב ליה מזיבורית, וצ"ע דהא בתו' ד"ה מעידית כתבו דהא דלרנב"י לא שקיל מבינונית שבה משום דקנסו את החוזר בו, ומבואר דלולי הקנס היה גובה מבינונית, ואי נימא כבעה"מ דרנב"י מיירי בתן לי קרקע, הרי עיקר דינו בזיבורית וכדהוכיחו הראשונים מב"ב ק"ז ב' דנוטל הכחוש, וצ"ע.

(א) גמ' - ההוא גברא דזבין ליה חמרא לחבריה וכו'. עי' ברא"ש ובר"ן דבארו דמיירי בחמור וטעמא דבטל כל המקח משום דאינו בר חלוקה, אולם יש חילוק בדין בין הרא"ש לר"ן, דלפי הרא"ש דבדבר הראוי לחלק יכול לבטל את כל המקח, אלא דידו עה"ת, הרי נתחדש בזה דהיכא דאינו בר חלוקה ידו עה"ע, אולם להר"ן דאינו יכול לבטל רק חצי מהמקח, הרי יסוד החילוק בין מידי דבר חלוקה למידי דאינו בר חלוקה הוא לגבי הא דהראשון יכול לחזור רק מחצי מהמקח או מכל המקח.

(ב) עי' בטור בסעיף י' דאזיל בדרך הרא"ש, ובסעיף י"ז הביא להא דחילקו הראשונים יכול ליחלק לאין יכול ליחלק, ולכאור' אחר דאזיל בדרך הרא"ש, הרי כל החילוק הוא רק לגבי דין ידו עה"ת, אולם עי' בלשונו דיותר נראה דהוא חילוק בדין החזרה, דבאינו ראוי ליחלק יכול הראשון לבטל את כל המקח, משא"כ במידי דבר חלוקה דאין ביטול רק על חצי מהמקח, ובב"י הביא לדברי הרא"ש והר"ן בחדא מחתא, וצ"ע דהא ב' מילי נינהו, ובשו"ע העתיק ללשון הטור, ועי' בביאור הגר"א ס"ק ל"ד דכתב דהנידון לגבי דין ידו עה"ת.

(ג) עי' בטוש"ע סעיף י"ז דהביאו להך דינא לגבי מטלטלין, ועי' בב"ח דהק' דהא בקרקע נמי אם אין בו כשיעור אין בו דין חלוקה, וע"ש דתי' דהקרקע מצ"ע לעולם ראויה ליחלק, ובפרישה כתב דבקרקע יכול לעולם למכור את

חלקו למי שיש לו קרקע סמוכה, או דיעשו גוד או אגוד, או דיעשו חלוקת שותפות לגבי חילוקי הזמנים, ע"ש, וצ"ע דבמטלטלין נמי שייך גוד או אגוד, או חלוקה לזמנים.

(ד) ובט"ז סעיף י"ג כתב לבאר דבמטלטלין היכא דהמוכר חוזר בו ידו עה"ע, כיון דבמטלטלין כל מילי מיטב נינהו, ע"ש, וצ"ע דכ"ז שייך למ"ד דהוא מיטב דעלמא, אבל למ"ד דהוא מיטב דידה הרי אינו מדין נזיקין בעידית אלא הוא קנס בעלמא, ואמאי לא שייך קנס במטלטלין, והרי השו"ע בסעיף י' אזיל למ"ד מעידית שבה, אולם באמת דבלשון הט"ז בסעיף י' כתב דטעמא דנידון כמזיק שייך אף למ"ד דנוטל מעידית שבה, וצ"ע מלשון הגמ', וע"ע בקצוה"ח סק"ח ונתה"מ ס"ק י"ב.

(א) גמ' - במוכר שדהו מפני רעתה. עי' רש"י ד"ה מפני דביאר דאיכא אנ"ס דאף בלא אונסא נמי הוי זבין, והא דעונ"א, משום דממהר לגבות כדי שלא יחזור בו הלוקח, וצ"ב למאי הוצרך להוסיף דהוא מחשש חזרת הלוקח, ולא סגי בהא דאיכא אנ"ס דאף לולי הא דהוא אנוס על הכסף היה מוכר את השדה, ולך אעפ"י דעונ"א ליכא ביטול מקח, ועוד צ"ב כיון דהוא חושש שמא דהלוקח יחזור בו, למאי הוצרך רש"י לבאר דאיכא אנ"ס דאף בלאו אונסא דזווי היה מוכרה, הרי סגי לבאר דבעלמא איכא ראייה מהא דעונ"א דהוא דהמכירה היה מאונס ממון, ולכך יכול לבטל המקח, אבל הכא ליכא ראייה מהא דעונ"א דהוא מכר מחמת אונס ממון, ולכך אינו יכול לבטל המקח, וצ"ע בכ"ז.

(ב) וברמב"ם פ"ה ממכירה ה"ג כתב דטעמא דבמוכר מפני רעתה אין ביטול על המקח, משום דזה שתובע אינו משום דלא גמר והקנה אלא משום דחושש מחזרת הלוקח, והיינו דנקט רק לטעם האחרון של רש"י.

(א) גמ' - פשיטא בעי לזבונא וכו'. עי' רש"י דביאר דאנ"ס דע"כ מכר בשביל לקנות שדה קטנה תחתיה, וצ"ב למאי הוצרך לה"ט, ולא פ"י כפשוטו דהא גופא דעונ"א ע"כ דמכר מחמת דצריך למעות, ובפשוטו צ"ל דכיון דבתחילה רצה למכור בק', ע"כ דהיה צריך רק ק', וכיון דכבר קיבל ק', ועדיין הוא עו"נ על עוד ק', הרי אין לומר דמכר רק בשביל שהוא צריך ר', וע"כ פ"י רש"י דצ"ל דכוונתו דהוא הסכים למכור קרקע של ר' בשביל לקנות קרקע קטנה במקומה, ולכך הוא עו"נ על כל הר'.

(ב) ובהא דמבע"ל לגבי טרח, פ"י רש"י דכיון דלא טרח ש"מ דאינה חביבה עליו, והיינו דבעונ"א איכא אנ"ס דאם היה יודע דלא ישלם לא היה מוכר, אבל הכא הרי תלינן דמ"מ היה מוכרה כיון דאינה חביבה עליו, אולם עדיין צ"ב קצת דהא בדין הראשון כתב רש"י דרצונו לקנות שדה קטנה, וא"כ הרי ה"ה הכא י"ל דלא טרח כיון דיכול לקנות במכירת הר' שדה קטנה, וצ"ב.

(ג) עי' ברמב"ם פ"ח ממכירה ה"ה, ומבואר מדבריו דהצד דהוא כמוכר מפני רעתה משום דתלי' דכל התביעה של הכסף הוא מפני שמכר ביוקר, ולא משום דצריך למעות, וא"ש היטב הדמיון למוכר מפני רעתה, למה דנתבאר לעיל דלדעת הרמב"ם הדין דמוכר מפני רעתה הוא משום דתלי' דחוזר בו מחשש חזרת הלוקח, וה"ה הכא במכר שוה ק' בר' אנו תולין דאינו מחזר אחריו מחמת דצריך למעות אלא מטעם אחר.

(ד) ברמב"ם כתב שם על ספק הגמ' דהרוצה לחזור בו אינו יכול לחזור בו, אולם אם תפס המוכר כנגד המעות דעדיין לא שילם לו הלוקח אין מוציאין מידו, וכן נקט השו"ע בסעיף י"ג, וצ"ב אמאי לא כתב דמהני תפיסה מכל

המקח, הרי לדעת הרמב"ם יכול לחזור בו מכל המקח, ולכאור' מוכח מהכא דלדעת הרמב"ם רק הב' יכול לבטל לכל המקח אבל הראשון שחזר בו אינו יכול לבטל לכל המקח, וצ"ע.

עוד יש לדון אמאי לא הזכיר הרמב"ם לגוונא דהלוקח תופס, והנה למה דנתבאר דהרמב"ם מיירי על החלק דעדיין לא שילם עליו הלוקח, א"כ תקשי אמאי כתב הרמב"ם דאין אחד יכול לחזור בו, הא הלוקח תפוס במעות, ואמאי אינו יכול לחזור בו, והרגיש בזה במל"מ שם.

(ה) ועי' סמ"ע סי' ק"צ ס"ק כ', דכתב דהרמב"ם מיירי לגבי החלק שכבר שילם לו הלוקח, ותופס את המקח כדי לגרום ללוקח שלא יוכל לחזור בו, וצ"ע דאינו משמע בלשון הרמב"ם, ועוד כתב הסמ"ע שם דיכול לתפוס גם כנגד הדמים שלא נתן, כגון במכר מנה בר', ושילם לו מנה, דאינו נותן לו עד שיתן לו כל המנה, ובנתן לו ק"נ, נותן לו חצייה, אולם מנכסי הלוקח עצמו כתב הסמ"ע שם דאינו יכול לתפוס, וביאר בפרישה דטעמא דמילתא משום דאינו חוב על הגברא אלא מחולקים על השדה.

וע"ש עוד בסמ"ע דביאר דחזרת לוקח מיירי דהשדה נתייקרה לג' מאות, והמוכר חזר בו, דיכול הלוקח לתפוס מהקרקע כדי שלא יחזור בו המוכר.

(ובט"ז סעיף י"ג כתב לבאר הא דלא מוקמינן בחזקת מרא קמא, משום דאיכא מכר גמור ויש ספק אומדנא לבטל המקח, וביאר דהא דנקט הרמב"ם דמהני תפיסה כנגד מה דלא נתן, משום דעל מה דכבר שילם אינו יכול לבטל המקח, אולם כ"ז להט"ז לשי' דגם להרמב"ם אינו יכול לבטל כל המקח, ועי' בנתה"מ דהאריך בדברי הט"ז.

גמ' תיקו. עי' בריטב"א דהביא מהראב"ד דבקנה בחליפין או בחזקה כיון דקנינו ברור וחזרתו ספק, אין ספק מוציא מידי ודאי, אולם בקנה בכסף על הלוקח להביא ראיה, וצ"ב החילוק, וי"ל עפ"מ דנתבאר לעיל בדעת הבעה"מ דלגבי קנין כסף היכא דעונ"א החסרון הוא בעיקר המעשה קנין, דכל דעונ"א אינו נידון כתחילת פרעון, ולכל אינו קונה אלא כנגד המעות שנתן, אבל בשאר קנינים הוא רק חסרון של גמירות דעת, ולכך לגבי כל הקנינים דאיכא ודאי מעשה קנין, וכל הנידון הוא אם יש אומדנא לבטלו, שפיר נידון כאין ספק מוציא ודאי, אבל בקנין כסף הספק הוא בעיקר הקנין, ולכך חשיב המוכר כמוחזק.

(א) עי' נתה"מ סי' ק"צ סק"ז "נראה דהא דיכול הלוקח לכופו להמוכר בקיום מקצת המקח כנגד הדמים שנתן, היינו דוקא כשהלוקח טוען שרוצה ליתן המעות עדיין רק שהמוכר רוצה לבטל מטעם דעייל ונפיק אזוזי ודחה אותו, אבל אם הלוקח טוען שעדיין אין לו מעות ורוצה ליתן מעות כשיזדמן לו, יכול המוכר לבטל המקח לגמרי, כי לא מכר לו רק אדעתא ליתן דמים".

ועי' במשפט שלום למהרש"ם דביאר דכוונת הנתה"מ דדינא דעונ"א מיירי בגוונא דביום התביעה המוכר לא חזר בו, ורק אחרי כמה ימים בא לחזור בו, והלוקח רוצה לשלם, דכה"ג אינו יכול לחזור בו מכנגד הדמים שנתן, אבל אם המוכר חזר בו לגמרי, והלוקח אינו רוצה לשלם בטל המקח, וע"ש דהאריך בזה הרבה.

(ב) בנתה"מ הביא לזה ראיה מתשו' הרי"ף דכתב דאם הלוקח אומר למוכר דימתין לו עד שיזדמן לו מעות דבטל המקח, וצ"ע דכ"ז להרי"ף לשי' דבעייל ונפיק בטל כל המכר, כיון דלא נתקיימו תנאי המקח, אולם עדיין יש לדון להראשונים דס"ל דלגבי מה דשילם חל המקח, אלא דיש לו זכות ביטול מחמת דאינו רוצה למכור רק חצי

מהמקח, דלדבריהם י"ל דכל דאין הלוקח חוזר בו מהמקח אלא דמאחר את זמן התשלום, אין המוכר יכול לבטל לכל המקח, ורק היכא דאינו רוצה כלל בקיום חצי מהמקח יכול המוכר לבטל גם את מה שכבר מכר לו.

(ג) עוד כתב בנתה"מ דמוכח כדבריו מהח"מ והב"ש בסי' ק"כ, והנה ע"ש בשו"ע דפסק דגזל נייר וכתב עליו גט ונתנו לה כשר אף קודם יאוש, וברמ"א שם כתב אבל גזל גט ולא פרע וגירש בו, אינה מגורשת, וכתב בח"מ סק"ה אבל בנתן לו הגט ע"מ לפרוע אח"כ, ולא פרע אין הגט גזל בידו, אולם נסתפק שם אי דמי למקח טעות או לא, אבל בנתן לו ע"מ לשלם מיד הוי גזל, ובב"ש סק"ג הביא לדברי הח"מ דבהקפה אינו גזל, והנה לא נתבאר בדברי הח"מ אי מיירי בהקפה שקבע לו זמן או לא קבע לו זמן, דיתכן דבקבע לו זמן מודה הח"מ דדמי למק"ט.

והנה לא נתבאר בדבריהם דינא דסוגיין דעונ"א, והיה מקום לומר דמיירי בעונ"א ובלא קבע לו זמן, וכל מה דמצינו בראשונים בסוגיין דאיכא דינא דעונ"א בהקפה, הוא רק בקבע לו זמן פרעון, וי"ל עוד דמיירי באמת בלא עונ"א, ומ"מ כיון דלא שילם לו כלום, אינו קונה כלל, ורק בנתן לו מקצת מהמעוה קונה בלא עונ"א, ובבית מאיר אהע"ז סי' צ"א דכתב דהיכא דהתנה דיפרע לו מיד, אעפ"י דפרע לו אח"כ, בטל הגט, אף בלא עונ"א, ובמכירה בסתם, והסופר עונ"א, בטל הגט למפרע, ומבואר דנקט דהח"מ מיירי בפירש להדי' דיפרע מיד, ולכך בטל אף בלא עונ"א, וכ"כ במשובב סי' צ"א.

(ד) ועי' בנתה"מ סי' צ"א סק"ט ובסי' קצ"ט סק"ב דיסד עפ"י דבריהם דכל דמכר לו במזומן והא לא שילם לו החפץ שייך למוכר, ואפי' אם לא התנה עמו להדי', ואף דעשה קנין אחר לא מהני, ומבואר דס"ל דלא כהב"מ והח"מ מיירי בלא התנה להדי', ומ"מ לא בעי' לעונ"א לבטל המכירה, אולם לא נבאר מדוע באמת המקח בטל אף בלא עונ"א, הרי כל הסטגיא נמי מיירי במכירה במזומן, וכך הרי ס"ל לנתה"מ דהח"מ דמיירי בלא עונ"א, וס"ל נמי דמיירי בלא התנה, וס"ל דאין חילוק אם שילם מקצת או לא, דהא השוה דבריו להרי"ף, והתם מיירי בשילם מקצת, ואולי י"ל דס"ל לנתה"מ דמ"מ יש חילוק בין מכירה במזומן בסתמא, למכירה במזומן בתנאי להדי' דישראל לו מיד.

(ה) עי' מחנה אפרים קנין מעוה סי' ד' דכתב דאעפ"י דהסכימו הפוסקים דאין קנין מטלטלין במלוה, כ"ז במעוה של מלוה, אבל במכר לו חפץ בתנאי שישראל לו מיד, ושישראל לו בכור חייטים דמהני, ומשום דהרי אילו היה טוען הלוקח דאין לו עכשיו מעוה, היה בטל כל המקח, ולכך חשיב כמחליף חפץ בחפץ, וצ"ב אמאי לא כתב המחנ"א לגוונא דעונ"א, דכה"ג בטל המכר, דיוכל לקנות בחוב, וצ"ל דהא גופא דהלוקח רוצה לשלם לו במטלטלין גורם דאינו עונ"א, שהרי הוא רוצה לפרוע בשו"כ, וע"כ צייר ככה"ג דהתנה.

והנה הנתה"מ כתב דזה ראייה לדבריו, וצ"ע דכל דברי המחנ"א נאמרו באופן דהתנה דישראל לו מיד, דאעפ"י דמשך קודם נתינת המעוה, מ"מ כיון דהתנה דמיד ישלם ולא שילם בטל המקח מאליו, אולם בנתה"מ מיירי בגוונא דמצד המקח יכול לשלם לו כל היום, ובנתה"מ סי' קצ"ט מבאר לדברי הרמב"ם דמלוה קונה, עפ"י דברי המחנ"א הנ"ל, וצ"ע כוונתו, הרי המחנ"א בא לומר דכה"ג כו"ע מודו, ואיך שייך לומר דזהו כוונת הרמב"ם.

(ו) עי' נתה"מ סי' קצ"א סק"ג באופן דקנה קרקע בשטר, האם נאמן המוכר לומר דהלוקח עדיין לא שילם לו, והביא הש"ך מהמהרי"ט מחלק בין אתרא דקונין בטשר וכסף דכה"ג הוא נידון על עיקר המכירה, לאתרא דקונין בשטר בלבד, דאינו ביטול עיקר המכירה, ובנתה"מ כתב דלדבריו בסוגיין דהיכא דאינו רוצה לשלם אף בלא עונ"א בטל המקח, הרי לעולם יהא המוכר נאמן כיון דלדבריו דלא שילם לו איכא ביטול מקח, וצ"ע הרי התם מיירי במכירה בסתמא, ואינו ענין לדבריו בסוגיין.

והנה בנתה"מ סי' ק"צ ס"ק ט' אזיל בדרך הט"ז דהיכא דהמוכר טוען ברי לי דעונ"א דיש לו דין מוחזק, אבל היכא דאיכא ספק אם המוכר עונ"א אין יכול הלוקח לתפוס כיון דאיכא חזקת מר"ק למוכר, ומשום דאיכא קנין ודאי וספק ביטול, וצ"ב דהא בדבריו בסי' קצ"א הנ"ל מבואר דהוא ספק בעצם הקנין, וי"ל דדוקא בביטול מדין עונ"א אמרי' דהמקח קיים ואינו אלא נידון על קיום התנאי, אבל היכא דהביטול הוא מדין ביטול מקח וכחידושו של הנתה"מ הוי ביטול גמור על עיקר המקח.

ז) עי' ברמ"א יו"ד סי' קע"ד ס"א דפסק דהיכא דמכר לו שדה בהמתנה, מותר ללוקח לאכול הפירות אבל אסור למוכר לאכול הפירות כיון דהוא בשכר ההמתנה, וכתב שם רע"א דמיירי באופן דבודאי לא עונ"א, אבל היכא דלא ידוע יש לחוש לעונ"א, ואסור ללוקח לאכול מהפירות, משום ריבית, אולם כתב רע"א דאי נימא כהשי' דכנגד מה דשילם אין יכול המוכר לבטל הרי יכול לאכול כנגד החצי שכבר שילם, [ומבואר דאף דהלוקח יודע בודאי דלא יחזור בו מהחצי ששילם, אינו יכול לומר דודאי ישלם החצי הב', דשמא לא יהא בידו מעות]. ומבואר מרע"א דכ"ז דיש חשש דעונ"א יש חשש של ריבית, ויל"ע דא"כ לפי הנתה"מ דלעולם יכול המוכר לחזור בו כ"ז דאין הלוקח משלם, הרי תקשי דלעולם אסור ללוקח להשתמש במקח כ"ז דלא שילם את כולו, וצ"ע.